

Swedish

**Konferens i Bryssel den 3 december 2001
"Diskriminerande design"**

BAKGRUND

1. INNEHÅLL

Inledning.....	2
Begreppet Design för alla	4
Frågan om diskriminerande design	5
EU-åtgärder med avseende på Design för alla.....	7
Lagstiftning mot diskriminering	9
Design för alla-standarder	11
Offentlig upphandling och Design för alla	13
Affärsaspekter av Design för alla.....	15
Frågor	17
Länkar.....	18

Inledning

I resolution 47/3 av den 14 oktober 1992 deklarerade Förenta nationerna att den 3 december varje år skall iakttas som Internationella handikappdagen.

Sedan 1993 har de europeiska institutionerna och Europeiskt handikappforum bidragit till detta genom att fira Europeiska handikappdagen. Europeiska handikappdagen innebär en möjlighet att höja medvetenheten och främja det europeiska samarbetet i frågor som rör funktionshinder.

Temat för Europeiska handikappdagen år 2001 är "**Icke-diskriminering: Design för alla**" och ingår i det andra året i en treårig integrerad kommunikationskampanj som skall leda fram till Europeiska handikappåret 2003, som har föreslagits av Europeiska kommissionen i dess förslag till rådets beslut av den 30 maj 2001¹.

Europeiska handikappdagen kommer att belysa alla de hinder som alltför ofta gör det svårt för personer med funktionsnedsättningar att delta till fullo i samhällslivet, liksom det brådskande behovet att integrera synsättet "Design för alla" i lagstiftning, standarder, offentlig upphandling och andra mekanismer, så att samhället blir helt tillgängligt för alla användare, med eller utan funktionsnedsättningar.

Temat motsvarar de prioriteringar för samordning av europeisk politik för att undanröja diskriminering och förbättra tillgängligheten som läggs fram i Europeiska kommissionens meddelande "För ett Europa fritt från hinder för personer med funktionsnedsättning"² och Europaparlamentets resolution.

Dagen kommer att rikta uppmärksamheten på att tidigare och nuvarande design i många fall leder till att personer med funktionsnedsättningar diskrimineras. Olämplig design försämrar tillgången till varor och tjänster och till viktiga samhällsaktiviteter, såsom resor, arbete och fullständigt deltagande i det civila, sociala och kulturella livet för de flesta personer med funktionsnedsättningar. Detta försämrar även dessa människors oberoende och självbestämmande, vilket leder till missuppfattningen att personer med funktionsnedsättningar inte kan leva själva eller avgöra sitt eget öde. Insatser för att öka medvetenheten och främjande av begreppet Design för alla är utan tvivel nödvändiga för att praxis när det gäller formgivning skall ändras i önskvärd riktning. Men det behövs även lagstiftning för att få till stånd ett samhälle där alla varor och tjänster är utformade för alla användare.

¹ Den fullständiga texten till förslaget finns tillgängligt på Internet, på följande adress: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/disability/year_en.html

² Se: *För ett Europa fritt från hinder för personer med funktionsnedsättning* (KOM(2000) 284)

Europeiska handikappdagen år 2001

Trots att vi närmar oss den åttonde årsdagen för Förenta nationernas standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet³, särskilt regel 5 som handlar om tillgänglighet, är fortfarande ett överväldigande flertal människor utestängda från användningen av vissa varor och tjänster på grund av olämplig utformning, trots att nästan alla länder i världen har skrivit under standardreglerna.

Årets konferens kommer att anta formen av rundabordsförhandlingar, där beslutsfattare inom politik, näringsliv och det civila samhället från hela Europa kommer att sammanföras med nyckelpersoner i verksamheten för Design för alla, i syfte att förbättra regelverket i Europa i frågor om Design för alla.

Vid konferensen kommer ett pris att utdelas för undanröjande av hinder (Breaking Barriers Award). Syftet är att belysa exempel på bra metoder bland europeiska formgivare och inom europeiskt näringsliv, som främjar det praktiska genomförandet av Design för alla.

Slutsatserna från Europeiska handikappdagen skall integreras i planer och åtgärder som kommer att vidareutvecklas av Europeiska utvecklingsfonden tillsammans med kommissionen och parter i branschen och i den offentliga sektorn, i syfte att få till stånd betydande politiska förbättringar till år 2003, Europeiska handikappåret.

I detta dokument ges allmän bakgrundsinformation inför konferensen. Separata dokument, som innefattar frågor för diskussion och är mer inriktade på olika aspekter av Design för alla, kommer också att göras tillgängliga. Dessa kan användas vid nationella workshops inför Europeiska handikappdagen, eller som förberedande material för nationella aktiviteter på själva Europeiska handikappdagen.

³ Standardregler för att tillförsäkra människor med funktionsnedsättning delaktighet och jämlikhet. A/RES/48/96. 85:e plenummötet. Den 20 december 1993.

Begreppet Design för alla

Begreppet Design för alla innefattar utformning, utveckling och marknadsföring av vardagsprodukter, tjänster, system och miljöer så att de blir tillgängliga och användbara för så många användare som möjligt.

Detta kan åstadkommas på följande tre sätt:

- Genom att utforma produkter, tjänster och tillämpningar så att de lätt kan användas av de flesta av de potentiella användarna utan några ändringar.
- Genom att utforma produkter som lätt kan anpassas till olika användare (exempelvis genom att deras användargränssnitt anpassas).
- Genom att standardisera produkters gränssnitt så att de blir kompatibla med specialiserad utrustning (exempelvis tekniska hjälpmedel för funktionshindrade).

Genom att stödja tillämpningen av Design för alla på livets alla områden – hem, utbildning, arbete, fritid, transport osv. – går det att göra stora framsteg när det gäller att undvika sådana tillgänglighetshinder som för närvarande gör det svårt för personer med funktionsnedsättningar att delta helt och fullt och på samma villkor som människor utan funktionsnedsättningar.

Detta synsätt innebär i korthet att man ställer krav på tillgänglighet för människor, i möjligaste mån oberoende av deras olika grad av förmåga, så att så många människor som möjligt kan använda vardagsprodukter och vardagstjänster utan anpassningar eller särskilda gränssnitt. Design för alla innebär även att man i vardagsprodukter och vardagstjänster använder gränssnittsstandarder som överensstämmer med dem i tekniska hjälpmedel, så att funktionshindrade kan tillgå och använda vardagsutrustning.

Design för alla utvecklades under senare delen av nittonhundratalet som ett sätt att arbeta med design som i grund och botten *inbegriper* bredare mänskliga behov i stället för att följa maximen att "designa för den genomsnittliga användaren".

Synsättet har utvecklats och främjats i Europa genom forskning och utveckling inom arkitektur och bebyggelse (exempelvis anpassningsbart boende), industridesign av vardagsprodukter för äldre människor och nyligen inom informations- och kommunikationsteknik för funktionshindrade och äldre.⁴

⁴ Vissa initiativ som stöds genom program och åtgärder på EU-nivå finns med i förteckningen över Internet-länkar i slutet av detta dokument.

Frågan om diskriminerande design

Under många år har samhället sett det som något ödesbestämt och inte som en fråga inom dess kontroll att många människor med funktionsnedsättningar inte kan komma in i byggnader och strukturer som är utformade för vardagslivet, inte kan komma med på transportmedel som andra använder, inte kan använda de apparater som andra använder för att tala med varandra och inte ges tillträde till lokaler där andra arbetar, roar sig, köper livsmedel eller söker tjänster. Enligt det traditionella synsättet ser man inte dålig design som ett brott mot principen om jämlikhet, utan det är en människas egenskaper, och inte ett föremåls design, som gör att han eller hon stängs ute. I och med det nya synsättet när det gäller diskriminering av personer med funktionsnedsättningar, ifrågasätts dessa antaganden, och man kräver att varor och tjänster anpassas så att de tillgodoser människors behov, och inte tvärtom.⁵

Inför Europeiska handikappdagen år 2001 vill kommissionen och handikapporganisationerna inrikta sig på begreppet Design för alla som ett sätt att undanröja hindren för människor med funktionsnedsättningar. Detta tema är inriktat på hur utformningen av vår omgivning, våra produkter och våra tjänster bidrar till diskriminering genom att vissa människors behov försummas, därav namnet på konferensen: *Diskriminerande design*.

Folk i allmänhet har vant sig vid att tänka att samhällets fysiska strukturer och sociala rutiner existerar därför att de representerar livets naturliga ordning. Människor tenderar att tänka att portar, trappor, bussar och tåg och sociala rutiner har utvecklats som de har på grund av att de återspeglar ett allmänt behov. En skärskådning avslöjar emellertid att det inte finns något naturligt eller förutbestämt med byggnader, tjänster eller sociala rutiner. De har utvecklats för att tillgodose vissa gruppers behov, samtidigt som andra grupper utestängs. Det har länge varit underförstått bland formgivare, tillverkare, marknadsföringsavdelningar och försäljare att om bara saker och ting görs för att passa den "genomsnittliga" användaren så kommer detta att tillfredsställa de flestas behov, och samtidigt säkerställa största möjliga marknad.

Detta synsätt har fram till de senaste 20 åren i stort sett inte ifrågasatts av konsumenter i allmänhet och funktionshindrade människors klagomål har fått ytterst lite uppmärksamhet.

Men många människor har lagt märke till att de föremål och miljöer som de använder inte passar dem så bra.

⁵ Se Världshälsoorganisationens internationella klassificering av funktion, funktionshinder och hälsa, som i sin senast reviderade version (2001) innefattar en klassificering av omgivningsfaktorer som påverkar funktionshinder och hälsa <http://www.who.int/icidh/>

Ta till exempel de 7 % av befolkningen som är vänsterhänta.⁶ Vissa av dem har nyligen börjat dela med sig av sina svårigheter och söka lösningar genom sina egna sammanslutningar och på sina egna webbplatser på Internet. Deras problem avser just diskriminerande design:

"Att vara vänsterhänt ... ger mig en rakbladstunn bild av hur det är att tillhöra en minoritet. Som vänsterhänt diskrimineras jag hela tiden. Inte med avseende på allvarliga saker: Jag förvägras inte bostad, sjukvård, arbete eller en plats på bussen. Men jag upplever diskriminering i form av skolbänkar som inte går att använda, odugliga potatisskalare, elektriska verktyg (exempelvis elektriska sågar) som till och med kan vara livsfarliga, pennor som kladdar och gör det jag skriver oläsligt och datormöss som orsakar kramp i handen. Mina lärare i England försökte tvinga mig att skriva med höger hand när jag var liten. Kanske var det orsaken till att jag sedan fick problem med stamning".

- E. Stephen Mack⁷

Äldre människor, som ofta är svagare, reagerar långsammare och har sämre syn och hörsel än den "genomsnittliga" användaren, riskerar också att i större utsträckning drabbas av de negativa effekterna av olämpligt utformade varor och tjänster. Idag är ungefär 20 % av Europas invånare äldre än 65 år och denna grupp kommer att öka till cirka 25 % av befolkningen år 2020. Detta kan givetvis leda till problem när det gäller varors, tjänsters och miljöers tillgänglighet för väldigt många europeiska medborgare.

De som marknadsför Design för alla har myntat uttrycket: "God design gör det möjligt, dålig design gör det omöjligt". Detta gäller i synnerhet äldre människor som kan bli funktionshindrade när deras sinnen och motorik börjar försämrans gradvis. Den tidpunkt då de kan komma att behöva tekniska hjälpmedel och anpassningar i hemmet beror i hög grad på utformningen av deras omgivning och de produkter som de använder. I de fall där Design för alla-lösningar har tillhandahållits kan behovet av särskilda hjälpmedel bli mindre eller obefintligt, tack vare lite framförhållning.

Många funktionshindrade kan ange en rad exempel på diskriminering orsakad av försumlig eller olämplig utformning. I bebyggda områden stängs ofta rullstolsburna ute på grund av miljöhinder som härrör från designstadiet: järnvägsperronger utan hissar, ingångar till banker och affärer med roterande svängdörrar, trottoarer med höga kanter. Samma designhinder är givetvis en utmaning för föräldrar med barn i barnvagnar, shoppare med stora kassar och resenärer med resväskor.

⁶ Coren, S.; Porac, C. : *Fifty centuries of right-handedness: the historic record.* *Science* 198: 631-632, 1977. PubMed ID : [335510](#)

⁷ Se: E. Stephen Mack, webbplats med länkar om vänsterhänthet <http://www.emf.net/~estephen/facts/lefthand.html>

När det gäller informations- och kommunikationsteknik, där nytänkande borde skattas högt, har traditionen med utformning för genomsnittsmänniskan och försummelsen av personer med funktionsnedsättningar dominerat de vardagsprodukter som finns tillgängliga idag. Även när det gäller Internetteknik finns det hinder, när den i stället borde erbjuda förbättrad tillgång till information och tjänster för alla medborgare. Men de som har en sensorisk eller motorisk funktionsnedsättning kan komma att utestängas om webbsidorna och deras innehåll är otillgängliga för de webbläsare och andra interaktionsanordningar som de funktionshindrade använder.

I Australien finns det lagstiftning om icke-diskriminering som skyddar människor med funktionsnedsättningar mot utestängning som beror på design. Bruce Maguire, som är blind och använder en skärmläsare, upptäckte att han inte kunde beställa biljetter till sportevenemang via den officiella webbplatsen för olympiaden i Sydney.⁸ Han drog spelens organisationskommitté inför rätta för diskriminering och webbplatsens ägare dömdes att betala en ersättning på 20 000 australiska dollar. Detta var det första fallet i sitt slag i världen och resultatet visar tydligt att lagstiftning mot diskriminering fyller en viktig funktion när det gäller att säkerställa funktionshindrades tillgång till varor och tjänster. Om webbplatsen hade skapats enligt riktlinjerna i initiativet för tillgång till webben⁹ skulle den ha varit tillgänglig både för funktionshindrade användare med skärmläsare och för användare utan funktionsnedsättningar som använder vanliga persondatorer.

EU-åtgärder med avseende på Design för alla

Design för alla diskuteras nu inom ett antal politiska områden av Europeiska kommissionen och av många olika aktörer i Europeiska unionen. I kommissionens meddelande, *För ett Europa fritt från hinder för personer med funktionsnedsättning*, (2000) presenteras en tidsplan för främjandet av tillgängligheten genom lansering av integrerande politiska riktlinjer när det gäller exempelvis informationssamhället, öppnande av den inre marknaden för tekniska hjälpmedel och beaktande av funktionshindrade konsumenters behov.¹⁰ Lagstiftning och universell design (Design för alla) ses som centrala aspekter, som kan stödja arbetet för lika möjligheter för människor med funktionsnedsättningar. Europeiskt handikappforum stödjer detta synsätt till fullo.

Särskilt intressant när det gäller Design för alla är initiativet eEurope i den form det antogs av medlemsstaterna i Feira i juni 2000. Det är inriktat på en rad åtgärder för att göra det kunskapsbaserade samhället tillgängligt för personer med funktionsnedsättningar. Målen inbegriper antagande av Web Accessibility Initiative's

⁸ Se <http://www.rnib.org.uk/wesupply/publicat/campaign/win01.htm#2>

⁹ Web Accessibility Initiative: Se <http://www.w3c.org/WAI/>

¹⁰ *Mot ett Europa fritt från hinder för personer med funktionsnedsättning* (KOM(2000) 284)

Web Content Guidelines (riktlinjerna för webbinnehåll under initiativet för tillgänglighet till webben) för alla offentliga webbplatser, offentliggörande av standarder för Design för alla, upprättande av nationella centra med särskild kompetens i frågor som rör Design för alla, samt utarbetande av en europeisk läroplan för Design för alla, i synnerhet för formgivare och ingenjörer som arbetar med informations- och kommunikationsteknik.¹¹

Som en del av det svenska ordförandeskapet för Europeiska unionen hölls ett möte för EU-experter i tillgänglighet i Linköping den 25–26 april. Mötet i Linköping var en vattendelare där en lång rad aktörer gav sitt stöd för Europeiska unionens tillgänglighetsstrategi. Europeiska handikappdagen ger tillfälle att bekräfta denna inriktning och att ge ytterligare kraft åt genomförandet av den.

Slutsatserna och rekommendationerna från mötet utgör ett fast åtagande att undanröja tillgänglighetshinder – oavsett var de uppkommer – för personer med funktionsnedsättningar i Europa, och att inta ett proaktivt förhållningssätt för att minimera risken för nya hinder i framtiden. Fri rörlighet, tillgång till information och full delaktighet bekräftas återigen som grundläggande rättigheter för alla medborgare, och de bör stödjas i det europeiska politiska arbetet. I slutsatserna står följande:

"EU:s Sociala stadga erkänner och respekterar rätten för personer med funktionshinder att ta del av åtgärder utformade för att tillförsäkra oberoende, social samhörighet och arbetsgemenskap samt deltagande i samhällslivet. I dagens samhälle är tillgängligheten till och utnyttjandet av produkter, system och tjänster en förutsättning för fullt och aktivt deltagande i samhällslivet. Bra design är ett viktigt medel för att bekämpa diskriminering.

Rekommendationer från mötet:

- *Uppmuntra intressenter, inklusive industrin, att försäkra sig om att produkter och tjänster uppfyller den bredast möjliga målgruppens behov.*
- *Inkludera begreppet Design för alla i läroplaner.*
- *Använda standardisering och lagstiftning samt kombinera dem med sanktioner och övervakningsmekanismer.*
- *Främja forskning och utveckling för att öka kunskapen om konceptet Design för alla (t.ex. i sjätte ramprogrammet).*
- *Skapa riktlinjer som gör tillgängligheten till ett krav vid offentliga upphandlingar".*

I meddelandet "För ett Europa fritt från hinder för personer med funktionsnedsättning" och i slutsatserna från mötet i Linköping betonas att de centrala politiska instrumenten för att främja Design för alla skall vara följande:

- Lagstiftning mot diskriminering.

¹¹ Handlingsplanen eEurope 2002: Se http://www.europa.eu.int/information_society/eeurope/action_plan/index_en.htm

- Standardisering.
- Politiska riktlinjer för offentlig upphandling för att säkerställa lika tillgång.
- Medvetenhet om konsumenternas intressen och socialt ansvarstagande i företag.

Lagstiftning mot diskriminering

I och med införandet av klausulen om icke-diskriminering i Amsterdamfördraget har Europeiska unionen verkat för att erkänna diskriminering av människor med funktionsnedsättningar som en fråga om grundläggande mänskliga rättigheter, vilken bör bemötas genom förebyggande och undanröjande av de hinder som inte ger människor med funktionsnedsättningar lika tillgång till rörlighet, varor och tjänster. Den europeiska politiken bör därför bygga på icke-diskriminerande riktlinjer som gör sann jämlikhet möjlig för personer med funktionsnedsättningar. I framtida bestämmelser måste man kräva att offentliga och privata institutioner erbjuder tjänster som utformats för alla.

EU:s medlemsstater är överens om att funktionshindrade har rättigheter (inbegripet rätten att inte bli diskriminerade). Till följd av dessa rättigheter krävs det ett helt nytt synsätt på funktionshinder som bygger på att man undanröjer hinder för full delaktighet i samhället i stället för "att man behandlar den enskildes problem", som var synsättet i den "medicinska modellen" för funktionshinder.

En väg mot att få till stånd icke-diskriminerande lagstiftning är att enskilda medlemsstater vidtar åtgärder. Få medlemsstater i EU har särskild lagstiftning som förbjuder diskriminering av personer med funktionsnedsättningar. Irland¹², Sverige¹³ och Förenade kungariket¹⁴ har sådan lagstiftning, men räckvidden för dessa lagar är begränsad. Dessutom finns det hänvisningar till diskriminering av människor med funktionsnedsättningar i de tyska, finländska och grekiska författningarna, och i Frankrike har detta täckts genom en ändring av den lagstiftning där diskriminering på grund av ras och religion förbjuds. Denna lagstiftning kan dock inte göra alla typer av diskriminering olagliga på grund av hinder i författningen eller på annat sätt. Inte heller medför den att särskilda positiva åtgärder måste vidtas när det gäller tillhandahållande av varor och tjänster på lika villkor till personer med funktionsnedsättningar.

Diskriminering genom underlåtenhet att genomföra sådana stöd- och anpassningsåtgärder som skäligen kan krävas nämns bara i Sveriges och Förenade kungarikets lagstiftning. I begreppet 'anpassningsåtgärder som skäligen kan krävas'

¹² Employment Equality Act 1999

¹³ Lag (1999:132) om förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder.

¹⁴ Disability Discrimination Act 1995

erkänns det faktum att lika behandling för vissa funktionshindrade kan innebära en diskriminering av dem, och att jämlikhet endast kan bli verklighet om anpassningar görs för att hjälpa dem att övervinna hinder – exempelvis genom anpassning av arbetsplats, utrustning eller arbetsmetoder.

I Förenade kungariket kommer det enligt *Disability Discrimination Act (1995) Part III Access to Goods and Services* (lagen om diskriminering på grund av funktionshinder (1995) Del III Tillgång till varor och tjänster) att bli förbjudet för leverantörer av varor och tjänster att diskriminera kunder med funktionsnedsättningar, exempelvis genom att inte ge dem tillgång till tjänster eller tillträde till lokaler där varor kan köpas. Företagen förbereder sig för närvarande för de nödvändiga förändringarna, eftersom tidsfrister har fastställts för införandet av tillgängliga tjänster och lokaler (från och med 2004).¹⁵ Tillgänglighetsstandarder och principen om Design för alla kommer också att spela en central roll på dessa områden när lagstiftningen träder i kraft. Eftersom lagen tillämpas likvärdigt på alla företag finns det ingen inneboende nackdel för någon viss sektor. Genom lagstiftningen upprättas därför lika konkurrensvillkor vid införandet av tillgänglighetsstandarderna, vilket är till alla företags och kunders fördel.

I en färsk rapport om en studie som genomförts på kommissionens vägnar drog man slutsatsen att åtgärder och lagstiftning för icke-diskriminering spelar en viktig roll när det gäller att "ange tonen" för handikapp- och sysselsättningspolitiken¹⁶. Bland de länder utanför EU som redan har infört icke-diskriminerande lagstiftning som en del av sin strategi för att förbättra villkoren för funktionshindrade återfinns Förenta staterna, Kanada, Australien, Nya Zeeland och Sydafrika.

För närvarande har inte personer med funktionsnedsättningar rättvis tillgång till varor och tjänster i jämförelse med personer utan funktionsnedsättningar. I de flesta medlemsstater har de inte heller rätt att begära likvärdig behandling i detta avseende. Europeiskt handikappforum arbetar för att generera en kultur av medborgerliga rättigheter som stöds av lagar i Europa. Nyckeln utgörs av lagstiftningen mot diskriminering av personer med funktionsnedsättningar. Europeiska utvecklingsfonden förordar därför ett särskilt direktiv om funktionshinder, som skulle omfatta tillgång till varor och tjänster, inbegripet tillgång till information och till ny teknik, byggnader, transportmedel osv.

¹⁵ Disability Discrimination Act 1995. Se: <http://www.disability.gov.uk>

¹⁶ Study on Benchmarking Employment Policies for Disabled People – ECOTEC, 2000

Design för alla-standarder

Standarder kan spela en avgörande roll vid utarbetandet av allmänt tillgängliga produkter och miljöer. Man inser att det inte går att utforma allt så att det kan användas av alla. Det kommer alltid att finnas konsumenter med grava fysiska, sensoriska och kognitiva funktionsnedsättningar, som inte kan använda en produkt eller en tjänst. Det är dock inte rimligt att hänvisa konsumenter med särskilda behov till särskilda utformningar av varje större produkt eller tjänst. Ett sådant synsätt skulle stänga dem ute från fördelarna med lägre kostnader vid storskalig produktion, och skulle utgöra ett fall av faktisk diskriminering.

Det finns omfattande amerikanska bevis på att lagstiftningsåtgärder medför stora framsteg när det gäller att undanröja hinder genom Design för alla under förutsättning att

- de är specifika och tydliga,
- de utvecklas i samråd med tjänsteleverantörer och personer med funktionshinder,
- efterlevnaden kontrolleras efter en infasningsperiod, då teknisk och rättslig rådgivning finns tillgänglig.

På gemenskapsnivå innebär de europeiska standardiseringsåtgärderna ett tillfälle att identifiera och genomföra metoder för att undanröja hinder, främja tillgänglighet och förbättra den sociala integrationen av personer med funktionsnedsättningar. Inom Europa har flera program och aktiviteter initierats för att åstadkomma "hinderfri" design av produkter och miljöer.

Programmen för forskning och teknisk utveckling – TIDE – Programmet för telematiksystem (Telematics Applications Programme) och programmet om ett användarvänligt informationssamhälle under Femte ramprogrammet : "Tillämpningar för handikappade och äldre" har stött mer än 20 projekt med direkt relevans för detta område.¹⁷

Inom ramen för COST – Cooperation on Science and Technology in Europe (vetenskapligt och tekniskt samarbete i Europa) – har olika arbetsgrupper förbättrat den kunskapsbas som kan bidra till Design för alla-standardiseringen. Dessa inbegriper COST 219 och COST 219bis om telekommunikationers tillgänglighet för

¹⁷ Se http://www.cordis.lu/ist/ka1/special_needs/home.html (Sök på "Projects")

funktionshindrade och äldre, COST 322 om design av låggolvsbussar, COST 335 om tillgängligheten för resenärer när det gäller spårbunden trafik, och COST 342 om parkeringsbestämmelser och deras inverkan på rörlighet och ekonomi.

Framsteg görs när det gäller Design för alla-standarder, särskilt med avseende på informations- och kommunikationsteknik. I juni 1999 gav Europeiska kommissionen i uppdrag (M/273) åt de europeiska standardiseringsorganen (CEN, Cenelec och ETSI) att utarbeta *en vägledning för produkters säkerhet och användbarhet för människor med särskilda behov (exempelvis äldre och funktionshindrade)*. Arbetet bör leda till praktiska riktlinjer som alla relevanta standardiseringskommittéer kan tillämpa.

Uppdraget "Design för alla" har mynnat ut i en rapport där man anger en rad möjligheter för generiska standarder för Design för alla och där man förklarar parametrarna för hur äldre och funktionshindrade personers behov skall uppmärksammas i produktstandarder. Rapporten innehåller många aspekter av IT och fysisk tillgänglighet. Den andra fasen av uppdraget – genomförandet – har nu inletts.¹⁸ Den innefattar bildandet av ett samordningsorgan för Design för alla, med uppgift att övervaka och påverka arbetet i alla standardiseringsorgan.¹⁹

Erfarenheter från exempelvis USA och Australien visar att standarder som tydligt föreskriver hur de skall uppfyllas (*preskriptiva standarder*) är lättast att upprätthålla, eftersom tolkningsutrymmet blir minimalt. Debatter om preskriptiva standarder tenderar att gälla deras tillräcklighet (har de gått tillräckligt långt när det gäller att undanröja hinder?) å ena sidan, och deras stelhet (ny och bättre teknik finns tillgänglig men föreskrivs inte) å den andra.

För att undvika stelhet i samband med säkerställandet av tillgänglighet, har amerikanerna gått över till *deskriptiva standarder*, som beskriver de resultat som krävs för att bestämmelserna skall uppfyllas. Ett exempel är kravet på att en teknik skall vara "tillgänglig och användbar" för människor med funktionshinder, utan att tekniska specifikationer av tekniken föreskrivs. Genom detta synsätt föregrips tekniska förändringar i tiden. Diskussioner kan dock uppstå om hur standarden skall tolkas under vissa specifika omständigheter. En annan innovation som amerikanerna har infört är den *villkorade standarden*. Ett företag måste uppfylla standarden förutsatt att den inte innebär en "orimlig belastning" eller att den är "lätt uppnåelig". Detta ger ytterligare ett tolkningsutrymme, som är problematiskt eftersom det hänger samman med subjektiva bedömningar av omständigheter inom företaget, villkor som en person med funktionshinder inte kan förväntas känna till. Tydligheten hos själva standarden gör trots allt att upprätthållandet av den blir okomplicerat. Företaget måste uppvisa exceptionella (och förmodligen tillfälliga) omständigheter som skulle vara anledning att göra undantag från standarden om allmän tillämpning.

¹⁸ Se: http://www.ict.etsi.org/activities/Design_for_All/INDEX.htm

¹⁹ Standardiseringsarbetet främjas genom en arbetsgrupp under CEN/ISSS, som ordnar en workshop på temat Design för Alla och hjälpmedelsteknik, se <http://www.cenorm.be/iss/Workshop/dfa/default.htm>

Offentlig upphandling och Design för alla

Offentliga administrationer har en viktig roll att spela när det gäller Design för alla, genom sin roll som marknadsaktörer som kan påverka säljare, som arbetsgivare för människor med funktionsnedsättningar och som leverantörer av tjänster till alla medborgare och företag. Sålunda kan offentlig upphandling stödja både socialpolitiken, som inbegriper främjande av tillgängligheten, och EU:s industripolitik, där den globala konkurrenskraften för produkter och tjänster alltmer kan komma att förutsätta att uppmärksamheten riktas mot de standarder för tillgång och tillgänglighet som är tillämpliga på offentlig upphandling.

I Förenta staterna har stor uppmärksamhet även riktats mot att garantera tillgänglighet vid offentliga upphandlingar. I synnerhet hänvisas till avsnitt 508 i Workforce Investment Act 1998 (lagen om investering i arbetskraft från 1998) där tillgänglighetskrav inrättas för all elektronik och informationsteknik som utvecklas, underhålls, köps in eller används av den federala regeringen. Kravet trädde i kraft från och med juni 2001 och det har haft stor inverkan när det gäller att omorientera amerikansk IT-industri och leverantörer av informationstjänster mot ett synsätt med universell design (Design för alla).

I syfte att uppfylla kraven från funktionshindrade arbetstagare och från funktionshindrade i allmänhet måste de IT-standarder som upprättats av Access Board (ung. tillgänglighetsnämnden) följas i samtliga fall, utom då "orimlig belastning" uppstår.

Betydelsen av avsnitt 508 ligger i att vardagsteknik, såsom persondatorer, telefoner, röstbrevlådor, digitala diktafoner och kopieringsapparater, nu måste uppfylla tillgänglighetsstandarder för personer med funktionsnedsättningar om de skall köpas eller användas av amerikanska federala organ. Eftersom den offentliga upphandlingen står för mer än en fjärdedel av alla inköp av IT-utrustning i USA har producenter av maskinvara, programvara, utbildning och en rad relaterade tjänster insett att en uppdelning av marknaden i "vanliga" kunder och funktionshindrade kunder inte längre är ekonomiskt försvarbar. Design för alla-standarder utgör den bro som möjliggör en omvandling från avskilda vardagsprodukter till utrustning och tjänster som är tillgängliga för alla, även för medborgare med funktionsnedsättningar. Företag såsom IBM, Microsoft, Sun Microsystems, XEROX och Motorola har alla särskilda avdelningar som utvecklar och underhåller produkter som garanterar tillgängligheten hos deras digitala produkter, system och tillämpningar.

Denna utveckling i den amerikanska lagstiftningen kommer att få stor inverkan på alla former av tjänster som är beroende av informationsteknik, såsom administrationers onlinetjänster, hela den elektroniska handeln, Internet-baserad utbildning, distansarbete osv.

Även om det i Europa för närvarande inte finns någon lagstiftning av samma typ som den lag som gäller amerikaner med funktionshinder (Americans with Disabilities Act –

ADA) och avsnitt 508, behöver detta inte hindra offentliga myndigheter från att begära tillgängliga produkter när de köper produkter med offentliga medel. Handikapporganisationerna har varit snabba att påpeka att funktionshindrade personer som skattebetalare diskrimineras av offentliga myndigheter som köper otillgängliga telefonkiosker, bygger otillgängliga offentliga byggnader och underlåter att tillhandahålla tillgängliga informationstjänster. Offentlig upphandling enligt Design för alla-standarderna bör vara en skyldighet för alla offentliga myndigheter på alla nivåer. Endast på detta sätt kan funktionshindrade offentliganställda och funktionshindrade medborgare åtnjuta samma rättigheter som de medborgare som inte är funktionshindrade.

En värdefull referenspunkt och ett exempel på hur man kan främja tillgängligheten vid offentliga upphandlingar ges av Industry Canada, som har beställt så kallade "Accessible Procurement Toolkits" (verktygslådor för offentlig upphandling med krav på tillgänglighet) som en tjänst för anställda och dem som arbetar med upphandling.²⁰ Verktygslådan innehåller beskrivningar och tillgänglighetskrav för vardagsteknik eller vardagstjänster för sedvanlig kontorsmiljö – enligt synsättet Design för alla – och hjälpmedelsteknik för anställda med funktionsnedsättningar. En handledning för verktygslådan för upphandling ingår även i paketet.

Att anpassa de nuvarande upphandlingsrutinerna till nya bestämmelser eller riktlinjer förutsätter känslighet och kunskap om vad som krävs för att meddelandet skall gå fram. Bestämmelserna i avsnitt 508 har lett till stora ansträngningar för att höja medvetenheten, sprida information och utbilda anställda på företag och i den offentliga sektorn i Design för alla-standarder.

Europeiska kommissionen diskuterar för närvarande en översyn av direktivet om offentlig upphandling. Särskild vikt läggs vid behovet att upprätta rättvisa, effektiva och säkra system för elektronisk upphandling. Europeiska utvecklingsfonden anser att kraven för tillgänglighet och Design för alla bör föras upp på den aktuella dagordningen så snart som möjligt. Det räcker inte att de nya upphandlingssystemen i sig blir tillgängliga för människor med funktionshinder, utan all offentlig upphandling bör uppfylla Design för alla-standarder.

²⁰ Se: <http://disability.org/toolkit/IndexE.asp>

Affärsaspekter av Design för alla

Det finns tydliga bevis på att amerikanska företag har gått från att motsätta sig lagstiftningen till att stödja den. Exempelvis har branschorganisationer i stort sett samarbetat för att genomföra lagen om amerikaner med funktionshinder (*Americans with Disabilities Act*) i stället för att bedriva lobbyverksamhet för att försvaga eller upphäva den. Högre företagschefer har uttryckt överväldigande stöd för lagen om amerikaner med funktionshinder, och gjort mer för att stärka den än för att försvaga den (Louis Harris, 1995). Framgångsrika företag i USA, och även i Europa, håller på att bli mer medvetna än någonsin om att de har ett ansvar för att ge något tillbaka till det samhälle som de tjänar pengar på. Men de framgångsrika företagen inser även att de kan få kommersiella fördelar genom att ge något tillbaka till samhället. Det rör sig inte om välgörenhet eller någon sorts företagsfilantropi. Det handlar om att inse fördelarna med ett integrerat synsätt där människor med funktionsnedsättningar ses som kunder.

Att bygga upp ett förhållande till kunden ses ofta som centralt för de företag som vill utveckla sitt sociala ansvarstagande. Design för alla är ett av de verktyg som bör användas för att driva på detta arbete. Detta understryks i kommissionens nya grönbok i ämnet:

*"Som en del av sitt sociala ansvar förväntas företagen på ett effektivt, etiskt och miljömedvetet sätt tillhandahålla de produkter och tjänster som konsumenterna behöver och vill ha. De företag som bygger upp varaktiga förhållanden med kunderna genom att inrikta hela sin organisation på att förstå vad kunderna behöver och vill ha och tillhandahålla dem hög kvalitet, säkerhet, tillförlitlighet och service förväntas kunna få större lönsamhet. Att tillämpa principen om design för alla (att göra produkter och tjänster som kan användas av så många som möjligt, inbegripet funktionshindrade konsumenter) är ett viktigt exempel på företagets sociala ansvarstagande."*²¹

Att uppmuntra socialt ansvarstagande genom antagande av synsättet Design för alla och ett närmare förhållande till användarna, är något som Europeiska kommissionen främjar. I Spanien har ett märkningssystem för engagemang i Design för alla inrättats för företag som vill visa sina kunder att de försöker tjäna alla kunder, inbegripet personer med funktionsnedsättningar, i hela sin affärsverksamhet. Genom att förena sig under

²¹ KOM(2001) 366 slutlig. Grönbok – Främjande av en europeisk ram för företagets sociala ansvar (punkt 51). Se http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/soc-dial/csr/greenpaper.htm

Europeiska handikappdagen år 2001

gemensam flagg blir företagen mer synliga och får dessutom möjlighet att utbyta "bästa metoder". De kan även rekommendera varandra till klienter och kunder och på detta sätt skapa nya affärsmöjligheter.

Frågor

- Har du egna erfarenheter av dålig design? – På vilket sätt påverkade det din situation?
- Bör Design för alla upprätthållas genom lag? – För vilka typer av produkter eller tjänster?
- Bör offentliga myndigheter – exempelvis regering eller kommun – vara tvungna att köpa ENBART produkter och tjänster som uppfyller Design för alla-standarderna? – Om svaret är ja, finns det några områden som bör prioriteras vid offentlig upphandling?
- Hur skulle principen om Design för alla kunna bidra till att minska diskrimineringen av funktionshindrade människor med avseende på tillgång till varor och tjänster? – Finns det några särskilda tillfällen där du har känt dig diskriminerad?
- Skulle du köpa produkter från företag som stödjer principerna om Design för alla? – Hur skulle fler företag kunna uppmuntras att visa socialt ansvar och vad kan de göra för att främja Design för alla?
- Skulle du vilja att standarder för Design för alla tillämpades i Europa? – Vilken typ av standarder behövs? – Hur kan funktionshindrade människor bidra med sina erfarenheter vid utarbetandet av standarder?

Länkar

AGE – European Platform for Older People: <http://www.eurolinkage.org>

Americans with Disabilities Act (ADA): <http://http://www.usdoj.gov/crt/ada/adahom1.htm>

Bureau of European Designers Associations: <http://www.beda.org>

Centret för tillgänglighet, Danmark: <http://www.centil.dk>

Europarådets resolution om universell design och tillgänglighet inom utbildning (februari 2001): <http://cm.coe.int/ta/res/resAP/2001/2001xp1.htm>

DASDA Project: <http://www.dasda.org>

Helen Hamlyn Research Centre and Design Age Research Centre:
<http://www.hhrc.rca.ac.uk/index.html>

European Concept for Accessibility: <http://www.eca.lu>

European Institute for Design and Disability: <http://www.design-for-all.org>

Europeiskt handikappforum: <http://www.edf-feph.org>

HELIOS II (1993–96): http://europa.autonomia.org/helios/a_def.htm

INCLUDE project: <http://www.stakes.fi/include/>

Institute on Independent Living: <http://www.independentliving.org>

International Centre for Disability Resources on the Internet:
<http://www.icdri.org/index.html>

International Classification of Functioning, Disability and Health:
<http://www.who.int/icidh/>

Teknikinitiativ för funktionshindrade och äldre – TIDE (Technology Initiative for Disabled and Elderly persons):
http://www.cordis.lu/ist/ka1/special_needs/library_tide_communication.htm

The Architectural Barriers Act (ABA): <http://www.access-board.gov>

The Center for Universal Design: <http://www.design.ncsu.edu/cud/index.html>

The Centre for Accessible Environments: <http://www.cae.org.uk>

Det norska centret för tillgänglighet: <http://www.delta.oslo.no>

Plattformen för Design för alla i Nederländerna: <http://www.designforall.nl>

World Wide Web Consortium: <http://www.w3.org>